

ЄВГЕН ГУЦАЛО

У ГАЇ СОНЦЕ
ЗАЦВІЛО

Оповідання та повісті

*Упорядкування та вступне слово
ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ*

Київ
“ЗНАННЯ”

КОЛИ ЦВІТЕ СОНЦЕ

Чи пам'ятаєте ви, коли вперше помітили красу навколишнього світу? Коли відчули, що безмежне синє небо, дерева, що збігають на горбок, і маленька річечка, яка дзюркотить між камінням, — це і є рідна земля і кращої від неї немає ніде? Напевно, у кожної людини ця мить настає по-різному, але головне зберегти це відчуття назавжди.

Євгена Гуцала називають одним з найбільших ліриків в українській літературі другої половини ХХ століття. Він автор дивовижно проникливих і щирих оповідань, новел та повістей. І хоча з-під його пера вийшло кілька десятків талановитих книжок — це й реалістичні повісті, і химерні романи, і поетичні збірки, і блискуча публіцистика, та все ж більшість літературознавців називають вершиною його творчості саме його ліричну прозу.

Головний герой цієї прози — природа, її найтонші прояви, її краса й таємничість, велич і беззахисність. І, звичайно, відкрити для нас ці дива може лише людина, яка має чисту

й ніжну душу. Можливо, тому так часто в оповіданнях та повістях письменника ми дивимося на світ очима дітей — сільських хлопчиків і дівчаток, і разом із ними вчимося любити й берегти все живе: кожне дерево й квітку, кожную тварину й пташку.

Виявляється самотнє дерево, яке видніє далеко на обрії, може стати втіленням краси й недосяжного щастя: “Гарно тоді видно дерево на обрії. Здається воно ясним та по-людському усміхненим, легко розпросторює навсібіч лапате гілля, і верхівка його вільно тягнеться увись. Мабуть, це старий дуб, що прожив не одну сотню років, або древня тополя-трепета, огрядна, що ні вдвох, ні втрюх не охопиш руками... Та сонце сідає все нижче, полум’я його блищить розжареним воском, і дерево зникає в тому ненаситному вогні. Наче й не було дерева. Кипить на обрії жовте багаття, посилає вгору стрілисті потоки іскор, і небо довкруз залляте рівним шаром малинового сяяння — такого соковитого, що от-от бризне”. Врешті герой оповідання їде велосипедом в напрямку того казково-прекрасного дерева, він мандрує крізь поля, луки й пагорби, але так і не знаходить свого омріяного дерева серед інших звичайнісіньких дерев. Зблизька диво зникає. І хлопчик раптом розуміє, що здійснена мрія перестає бути такою принадою й необхідною (оповідання “У саяві на обрії”).

Малий мрійник Михалко з оповідання “До Танаськи по молоко” перетворює цілком буденну подію (мати послала хлопця по молоко на інший куток села до баби Танаськи) у захопливу пригоду, сповнену несподіванок, таємниць та зустрічей. Дорогою до баби Танаськи Михайлик помічає цибатого лелеку, що стоїть у гнізді. “Гей ти, бузько, про що думаєш?” — запитує хлопчик у птаха. “Про жаб і про жабунів”, — відказує лелека і тут таки нагадує малому, що слід поспішати, бо мати гніватиметься, що син так довго не вертається додому. Читач чудово розуміє, що ця розмова з птахом існує лише в Михайликовій уяві, і що хлопчик створює навколо себе свій власний фантастичний світ.

“У гаї сонце зацвіло” — так зветься повість, що дала назву цій книжці. Автор переносить нас у далекі повоєнні часи, коли в Україні люди повільно й болісно поверталися до мирного життя, коли ще живі були спогади про страшні роки німецької окупації, і діти щодня вибігали на околицю села, бо вірили, що от-от на дорозі з’явиться втомлений солдат у вицвілій гімнастерці і скаже: “Я твій батько”. А самотні матері день у день тяжко працювали, щоб поставити на ноги дітей.

Та попри усі негаразди юні герої повісті вміють співчувати й допомагати одне одному, радіти весняному небу й птахам, що повертають-

ся з вирію. А ще вони кожного дня відкривають для себе щось нове й цікаве, бо світ навколо них сповнений дивовижних загадок. Звідки береться вогонь? Яка криниця найглибша й у якій найсмачніша вода? А ще — чи можна зупинити час, або повернути його назад, в ту мить, коли мати була молода, щаслива й безтурботна і коли тато був живий. І врешті з усіх отих окремих відкриттів і розгаданих загадок виникає цілісна картина життя і розуміння своєї належності до землі, на якій народився.

“Восени, коли похолодає, птахи відлітають до вирію, а навесні повертаються назад, у рідні краї... Що примушує їх завжди повертатися додому? Може, на чужині не така вода, як у вас, і птахи не годні без неї жити? А може, там не так сонце світить, не так вітер віє, не такі дощі перепадають? А чи земля там не така, як у вас, бо у вас вона — у розквітлих соняхах, у густих коноплях, у житах-пшеницях, у м'яті, канупері, татарському зіллі, бо світанки у вас молоді й щасливі, бо вечори замислені й печальні. Мабуть, не годні лелеки прожити без такої землі, а тому завжди повертаються до неї”. І не випадково повість починається з вигуку маленької дівчинки Лесі, яка радісно повідомляє батькам про те, що “у гаї сонце зацвіло!”. Власне, це й стало своєрідним містком між дитинством шестирічної дочки Лесі

та дитинством дорослого чоловіка, її батька, від імені якого й ведеться оповідь.

І ми віримо, що незважаючи на безліч змін, що сталися впродовж останніх десятиліть у нашому житті, незважаючи на неймовірні досягнення науки й фантастичні здобутки техніки — комп'ютери, мобільні телефони, надсучасні літаки й автомобілі — головним дивом у світі залишаються людина і її прагнення досягнути вічну загадку буття.

Леся ВОРОНИНА

УДОСВІТА

Оповідання

Сиві горішки роси на пальчастому листі конюшини — наче посідав ранковий холодок; якщо озирнутись назад, видно темні торочки слідів, що поспішають за тобою; ген у круглому видолинку, схожому на денце ложки, застигли розпорошені волоконця туману — немов пара над гарячою стравою. Того легкого дихання повно і в ярку, що ген ліворуч лежить руслом молочної річки; свіжість хмелить, од неї солодко в роті, в зволжених очах, у душі; і здається, десь у твоєму естві — так, як це було в дитинстві, — шовком шелестить і пахне весняна травичка, сяє смарагдами, зворушливо просвічується проти сонця.

Досвітні поля в червні чи в липні, після теплої або задушливої ночі немов зеленкуватим маревом укриті, а те марево легке й примарне — чи то з зірок плаває пил у повітрі, чи місяч-

на курява не вляжеться. І дорога в досвітніх полях — біла, з приспаним порохном, лінкувато-неповоротка — зовсім іще пустельна, а по ній скрадливо походжають сни. Що перший — це сон долину, гіркувато-тривожний і запилений, що другий — це сон волошок, синьобровий, майже дівочий, що третій — це сон Петрового батога, легкий та пахучий. Але не тільки ці сни походжають по дорозі, бо не тільки ці квіти ростуть на узбіччі, а ще вздовж неї дримають чебреці, материнка, чорнобиль, шипшина, стоять без плескоту жита й пшениці. Яюсь розумно вони стоять, з уродженою гідністю, якої не переймеш і якої не змавпуєш. Дивлячись на них у цю пору, хотів би помітити, як з їхньої зеленої води випливає чи мавка, чи польова царівна, чи просто живий химерний дух цих просторів та цієї волі, — й дуже шкодуєш, що вони не впливуть, і ти вже не в силі повірити, що вони коли-небудь впливуть, бо язичницьким твоїм дитячим рокам не повернутись, як не повернутись пантеїстичній (і такій у своїй основі правдивій і поетичній) релігії твого народу.

Раптом зупиняюсь: бо — все помітніше й відчутніше — зеленкувате склепіння неба стає схоже на храм, який вищає і вищає, світлішає, набирає урочистості, і не байдужої, а такої, що пробуджує холодок захоплення в тобі, а в зіницях запалює іскри, — ти навіть відчуваєш, як заяснів твій зір. Сонця ще нема, воно за

обрієм, а його так уже відчутно; ген, на сході, зовсім тепло і м'яко міняться скупі ще барви, немовби розведені в ріденькому світлі, яке хоча й не жахтить там, проте вже з веселою усмішкою святкує свою появу. Там, над обрієм, позамирили малинові крила хмар — у тих крилах є пера й лілові, й рожеві, й жовтенький гусячий пухок. Самі лише крила — позамирили в польоті, не зворухнуться, тільки неквапливо міняють забарвлення, й лілові пера світлішають, немов розпушуються, жовті вигорають, біліють, наче кульбабин цвіт. І зненацька пучок стріл випускає сховане сонце зі свого колчана, й ті стріли, пронизавши крила, ранять їх без болю, й вони поймаються тихим полум'ям. Славно тоді в цьому велетенському храмі, і гарні думки приходять у голову, й молишся безмовно, щоб хоч трохи дорівнятись до цієї чистоти, щоб хоч децицю вкласти собі в душу цієї непорочності, добра й любові, які панують у природі. Хотілося б перестати відчувати себе, розчинитись у безмежжі, стати часткою і цієї вишини, і цих барвів, і цієї урочистості, — й саме у цьому знайти смисл буття.

Рівний і твердий луг вкритий зоряним, збитим пилком, — наче простягнута долоня, по якій іти й іти. Ген пасуться двоє коней; йду, а ліве око само дивиться на них, і я мимоволі звертаю все лівіше, поки не опинюсь поблизу них. Чалий і карий попускали голови, скубуть траву, — так, немов своїми вологими гу-

бами обцілюють, голублять цей луг; мене вони вдавано не помічають, але досить тільки ще двічі ступити до них, як чалий і карий підводять голови, гриви їхні сплескують і розливаються, — тепер коні насторожено вглядаються в мене, якусь мить у їхніх очах видно тільки бездонне, чорноземне здивування, потім коні повертаються до мене хвостами, знову пасуться, тільки чути короткий, з придигом звук, коли вони зривають траву.

— Кось, кось, кось! — кажу я і, простягнувши руку, пробую наблизитись до них.

Чалий дивиться на мене, а карий тільки скошує своє блискуче, напружене око. І в тому оці відчувається така глибина, ніби то грудка землі, оформившись та набравши якостей живої матерії, намагається зрозуміти мене й мої наміри.

— Кось, кось, кось! — якомога ласкавіше кажу я і ще ступаю один крок.

Чалий кладе голову на шию карому, губи в нього зрідка тремтять, ніздрі роздуваються, а по вигнутій шиї раптово проскакують дрижки, наче попід шкурою пролітають великі мухи. Уже й карий не пасеться — і скоро вони знову дружно кидаються вперед, і котрийсь із них ірже.

— Ну й дурні ж ви обое, — кажу їм. — Чого ви такі? Я ж нічого не заподію вам лихого, тільки погладжу. Ну? Боїтесь, що сяду проїхатись? Та не бійтесь...

ЗМІСТ

Коли цвіте сонце (<i>Леся Воронина</i>).....	3
Удосвіта	8
Запах кропу	16
У сяйві на обрії	41
До Танаськи по молоко	54
Повість про осінь	68
Серпень, спалах любові.....	68
Падають зірки.....	71
Гасне садок, спалахує	73
Зупинися, мить	77
Тополі край шляху.....	80
Чорнобривці	82
Осінні приморозки	84
Передчуття	87
З туману	90
Гірке світло місяця.....	93
Їжак	95
На холод, на вітер	100
Вишнево, багряно, жовто	102
Ліс, тиша з чорними ратичками	105
Барвистий бенкет.....	108
У гаї сонце зацвіло	111